

Agnieszka Woźniak

Politechnika Łódzka

UWARUNKOWANIA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W TEORII I W PRAKTYCE

1. Istota i znaczenie przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych

Konkurencyjność i zdolność gospodarki do trwałego wzrostu gospodarczego zależy w dużym stopniu od wykorzystania potencjału przedsiębiorczego występującego na danym rynku. Zależność tę mocno podkreślają organy Unii Europejskiej, wiążące osiągnięcie celów rozwojowych Wspólnoty przede wszystkim ze stymulowaniem przedsiębiorczości¹.

Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło przed osobami niepełnosprawnymi² nowe możliwości oraz realną szansę włączenia się w nurt życia społeczno-zawodowego w o wiele większym stopniu niż dotychczas. Istotne działania w tym zakresie związane są z pobudzaniem aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych i rozwijaniem przedsiębiorczości indywidualnej osób niepełnosprawnych, zmierzającej do założenia własnej firmy, przy wykorzystaniu środków krajowych i unijnych. Pracę na własny rachunek można traktować jako specyficzną formę aktywności zawodowej, stanowiącą alternatywę wobec pracy najemnej. Praca oraz szeroko rozumiana aktywność zawodowa są bardzo ważnym aspektem życia człowieka, dają bowiem poczucie mocy, sprawstwa, bycia potrzebnym, niezależnym oraz stanowią ważny warunek sukcesu na drodze do samorealizacji, czyli osiągnięcia swoich celów życiowych i realizacji aspiracji zawodowych. Niestety, osoby niepełnosprawne

¹ Do działań wspierających rozwój przedsiębiorczości indywidualnej osób niepełnosprawnych należy realizacja programów finansowanych ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) oraz współfinansowanie projektów Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) w ramach działania Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich (SPO RZL) 1.4. *Integracja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych*. www.efs.gov.pl/Projekty/.

² W Polsce ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych definiuje osoby niepełnosprawne jako osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności zdolności do wykonywania pracy zawodowej (DzU 1997, nr 123, poz. 776, z późn. zmian.).

nie zawsze mają warunki do wykorzystania swoich możliwości przez zdobycie odpowiedniego wykształcenia oraz uzyskanie zatrudnienia odpowiadającego posiadanym kwalifikacjom zawodowym. Wiele jest w tym zakresie barier zarówno fizycznych, jak i społecznych³.

Uzasadnieniem celowości wyboru tematu referatu jest zauważalny brak opracowań literaturowych z zakresu przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych oraz chęć uzupełnienia luki w wiedzy dotyczącej uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych, wywołanych m.in. słabą pozycją osób niepełnosprawnych na rynku pracy i utrzymującym się stosunkowo wysokim poziomem ich bezrobocia.

2. Czynniki zewnętrzne determinujące przedsiębiorczość osób niepełnosprawnych

Różnorodność pojmowania przedsiębiorczości pociąga za sobą różnice w postrzeganiu jej uwarunkowań. Przez czynniki warunkujące przedsiębiorczość (albo jej uwarunkowania) należy rozumieć nie tylko te siły, które sprzyjają wzmocnieniu (intensyfikowaniu) procesu przedsiębiorczego i jego rezultatów, ale także te, które wpływają hamująco (ograniczająco) na ten proces i jego rezultaty. Najczęściej owe uwarunkowania dzieli się na dwie grupy: 1) tkwiące w otoczeniu (zewnętrzne), 2) tkwiące w osobie wchodzącej w rolę przedsiębiorcy (wewnętrzne).

W literaturze podkreśla się znaczenie czynników otoczenia ekonomicznego, gdyż to one decydują o warunkach prowadzenia działalności gospodarczej⁴.

Zaprezentowane na rys. 1 uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości uwzględniają specyfikę przedsiębiorczości indywidualnej osób niepełnosprawnych. **Uwarunkowania zewnętrzne** tkwią w otoczeniu, zarówno dalszym (makrootoczeniu), jak i bliższym (mikrootoczeniu). Do grupy czynników wpływających na kształtowanie i rozwój przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych zaliczyć można wymienione poniżej⁵.

Uwarunkowania społeczne, kulturowe i edukacyjne obejmują czynniki związane z historycznie ukształtowanymi systemami wartości danego społeczeństwa, zasadami moralnymi, systemem religijnym, tradycją, systemem edukacyjnym, ogólnym poziomem wykształcenia i wzorcami postępowania, kształtując wzorzec zachowań przedsiębiorczych lub stosunek do ich przejawów⁶. Osłabienie aktywności przedsiębiorczej niepełnosprawnych warunkowane jest rosnącym zapotrzebowa-

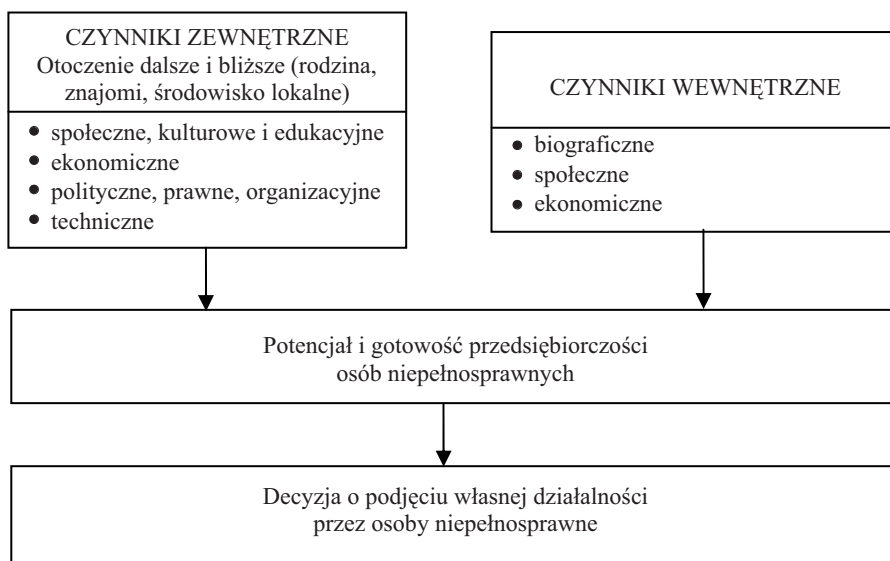
³ T. Majewski, *Praca zawodowa – ważny wyznacznik jakości życia osób niepełnosprawnych (polityka Unii Europejskiej wobec zatrudnienia osób niepełnosprawnych)*, [w:] *Jakość życia osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, red. Z. Pawlak, UMCS, Lublin 2006, s. 52.

⁴ A. Gawęł, *Ekonomiczne determinanty przedsiębiorczości*, AE, Poznań 2007, s. 75.

⁵ Zob. K. Safin, *Zarządzanie małą firmą*, AE, Wrocław 2002, s. 16; M. Strużycki, *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem. Uwarunkowania europejskie*, Warszawa 2002, s. 133.

⁶ L.P. Berger, *Zaproszenie do socjologii*, WN PWN, Warszawa 2001, s. 80 i nast.

niem na kadry kwalifikowane⁷, dysponujące walorami potrzebnymi do stawienia czoła wyzwaniom współczesnej gospodarki⁸.

Rys. 1. Uwarunkowania przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych

Źródło: opracowanie własne.

Istotnym czynnikiem kształtującym przedsiębiorczość osób niepełnosprawnych są także reakcje i postawy otoczenia społecznego wobec przedsiębiorczej postawy niepełnosprawnych. Negatywnymi reakcjami są okazywana niechęć, wrogość, dyskryminacja oraz obojętność sprawnej części społeczeństwa wobec problemów niepełnosprawnych⁹. Wpływają one na poziom integracji społecznej niepełnosprawnych, warunkujący dokonywanie wyborów na różnych etapach ich rozwoju, edukacji, pracy oraz życia rodzinnego¹⁰. Przeszkodą na drodze do realizacji planów zawodowych

⁷ Niski poziom wykształcenia osób niepełnosprawnych oraz brak przygotowania do wejścia na rynek pracy mogą wpływać na osłabienie aktywności przedsiębiorczej niepełnosprawnych. M. Garbat, *Aktywność i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych – czynniki, bariery i uwarunkowania*, „Aktywizacja Zawodowa Osób Niepełnosprawnych” 2007, nr 2-3, s. 70.

⁸ *Otoczenie małych i średnich przedsiębiorstw*, t. 1, red. nauk. E. Kryńska, IPiSS, Warszawa 2007, s. 9-10.

⁹ *Sytuacja osób niepełnosprawnych w Polsce*, red. B. Balcerzak-Paradowska, IPiSS, Warszawa 2002, s. 91; *Niepełnosprawni a praca*, red. L. Frąckiewicz, W. Koczur, AE, Katowice 2004, s. 97.

¹⁰ *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, red. G. Dryżałowska, H. Żuraw, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2004, s. 13.

mogą się też okazać pełne rezerwy postawy najbliższego otoczenia osób niepełnosprawnych, w tym postawy pracujących z nimi profesjonalistów i rodziny¹¹.

Uwarunkowania ekonomiczne obejmują instrumenty i mechanizmy rynkowe, pełniąc funkcje stymulujące, inicjując prowadzenie i rozwijanie przedsiębiorczości. Związane są bardzo często z przekonaniem, że motorem napędowym działań przedsiębiorczych jest z reguły maksymalizacja korzyści finansowych. Dlatego też uważa się, że przedsiębiorczość ma większą szansę pojawienia się i rozwoju w sprzyjających warunkach ekonomicznych.

Uwarunkowania polityczne, prawne, organizacyjne związane są z przyjętą ideologią sprawowania władzy, instytucjami publicznymi i pozarządowymi wspierającymi przedsiębiorczość, brakiem elastycznych form pracy, ograniczonymi możliwościami zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu pracy. Są to elementy, które kształtują polityczne, prawne i organizacyjne ramy przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych.

Uwarunkowania techniczne wynikają z faktu, iż niepełnosprawność może rodzić ograniczenia związane z barierami architektonicznymi, komunikacyjnymi, barierami informacji wizualnej i akustycznej itd. Na uwarunkowania komunikacyjne składają się czynniki związane z rolą środków masowego przekazu w upowszechnianiu wzorców określonych zachowań społecznych, w tym wzorców przedsiębiorczości. Media są w stanie tworzyć klimat przychylności, akceptacji, poparcia dla zachowań przedsiębiorczych bądź tworzyć aurę podejrzliwości, nieprzychylności czy też wrogości do wszelkich przejawów prywatnej aktywności społecznej, zwłaszcza gospodarczej¹².

3. Czynniki wewnętrzne determinujące przedsiębiorczość osób niepełnosprawnych

Uwarunkowania wewnętrzne determinują możliwość przystosowania do zmieniających się sytuacji i koncentrują się wokół cech indywidualnych, osobowych oraz wyznawanych systemów wartości. Wyróżnia się tu m.in. wiedzę ogólną i zawodową, sprawność intelektualną, motywację, poziom aspiracji, awersję bądź skłonność do ryzyka, światopogląd, cechy osobowości, system wartości, ale także predyspozycje fizyczne (np. stan zdrowia) oraz pewne cechy socjologiczne (np. sytuację rodzinną). Pytanie o to, czy można wyróżnić zestaw predyspozycji indywidualnych, sprzyjających podejmowaniu działań przedsiębiorczych, od kilkadziesiąt lat nurtuje bada-

¹¹ Zob. M.A. Paszkowicz, A. Lasota, *Człowiek niepełnosprawny a zatrudnienie: przegląd barier*, „Aktywizacja Zawodowa Osób Niepełnosprawnych” 2005, nr 4, s. 107; A. Boylan, T. Burchardt, *Barriers to self-employment for disabled people*, raport to the Small Business Service, January 2003, URN 03/588, s. 6-8, www.sbs.gov.uk/research/.

¹² K. Safin, *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości – próba systematyzacji*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości – szanse i zagrożenia*, red. K. Jeremczuk, PWSZ w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2003, s. 54.

czy w krajach o ugruntowanych gospodarkach rynkowych, a od kilkunastu lat stało się również aktualne w Polsce¹³.

Wśród potencjalnych uwarunkowań przedsiębiorczości analizom poddawano dotychczas m.in. skłonność do podejmowania ryzyka, motywację osiągnąć, wewnątrzsterowność i właściwości temperamentalne¹⁴. Badano także specyfikę procesów poznawczych związanych z prowadzeniem własnej firmy, takich jak dostrzeganie okazji do rozpoczęcia działalności, dokonywanie wyborów pomiędzy różnymi możliwościami działania, analiza własnych błędów. Obecnie zainteresowania badaczy kierują się ku właściwościom indywidualnym, które nie są biologicznie zdeterminowane (tak jak temperament) i bardziej (niż cechy osobowości) poddają się kształtowaniu pod wpływem odpowiednio zaprojektowanych oddziaływań zewnętrznych¹⁵.

Mimo licznych badań określających uwarunkowania przedsiębiorczości indywidualnej zauważalny jest brak opracowań literaturowych z zakresu przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych.

4. Wyniki badań nad uwarunkowaniami przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych z województwa łódzkiego

Badania empiryczne¹⁶ przeprowadzone przez autorkę pozwoliły na zidentyfikowanie czynników determinujących podjęcie decyzji o uruchomieniu własnej firmy przez osoby niepełnosprawne. Należały do nich w szczególności (według wskaźnika powszechności)¹⁷:

- chęć osiągnięcia samodzielności (niezależności) – 95,1%,
- przekonanie, że samozatrudnienie przyniesie wyższe dochody niż inna praca – 93,9%,

¹³ Zob. W.H. Stewart, W.E. Watson, J.C. Carland, J.W. Carland, *A proclivity for entrepreneurship: a comparison of entrepreneurs, small business owners and corporate managers*, „Journal of Business Venturing” 1999, no. 14(2), s. 189-214; D. Forlani, J.W. Mullins, *Perceived risks and choices in entrepreneurs' new ventures decisions*, „Journal of Business Venturing” 2000, no. 15, s. 305-322; R.A. Baron, *Psychological perspectives on entrepreneurship. Cognitive and social factors in entrepreneurs' success*, „Current Directions in Psychological Science” 2000, vol. 9, (1), s. 15-18.

¹⁴ E. Wesołowska, *Psychologiczny portret prywatnego przedsiębiorcy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2003.

¹⁵ Zob. B. Bolton, J. Thompson, *Entrepreneurs, Talent, Temperament, Technique*, Elsevier Butterworth Heineman, Norfolk 2005; E. Wesołowska, *Motywy podejmowania działalności przedsiębiorczej i uwarunkowania odnoszenia w niej sukcesów*, „Rynek Pracy” 2005, IX-X, s. 29.

¹⁶ Badania zostały przeprowadzone w okresie od lutego do października 2008 w formie wywiadów osobistych z osobami niepełnosprawnymi prowadzącymi własną działalność gospodarczą w województwie łódzkim. W badaniu uczestniczyło 82 respondentów.

¹⁷ W celu określenia powszechności i ważności poszczególnych wariantów odpowiedzi posłużono się odpowiednimi miarami. Jako wskaźnik powszechności zdefiniowano częstość wskazań na analizowany wariant – częstość była niezależna od rodzaju wskazania. Czynnikiem powszechny to zatem taki, który uzyskał najwięcej wskazań.

- większa swoboda w dysponowaniu czasem – 93,9%,
- samorealizacja (rozwój osobisty) – 91,5%,
- realizacja wyznaczonych celów – 87,8%,
- brak możliwości podjęcia pracy odkąd jestem niepełnosprawny/a – 85,4%,
- zyskanie szacunku i poważania wśród rodziny i przyjaciół – 84,1%,
- bezrobocie lub obawa przed nim, gdy stałem/am się niepełnosprawny/a – 82,9%.

Większość badanych osób (68,3%), miała trudności z podjęciem decyzji o rozpoczęciu własnej działalności gospodarczej. Do najczęściej wymienianych utrudnień należały:

- brak wystarczających własnych środków finansowych/ rzeczowych – 58,5%,
- duża konkurencja – 22,0%,
- brak doświadczenia w prowadzeniu własnej firmy – 19,5%,
- zły stan zdrowia – 12,2%,
- kłopoty z przemieszczaniem się (bariery architektoniczne) – 9,8%,
- brak informacji na temat możliwości i form pomocy ze strony państwa – 9,8%.

Decyzja o uruchomieniu własnej firmy przez niepełnosprawnych w zdecydowanej większości (86,5% badanych) spotkała się z poparciem ich najbliższego otoczenia (rodziny, przyjaciół), 78% respondentów skorzystało z pomocy najbliższych. Najczęstsze formy pomocy ze strony najbliższego otoczenia stanowiły: załatwienie spraw związanych z założeniem własnej firmy, szkolenie, przekazanie informacji, udzielenie pożyczki pieniężnej oraz pomoc w remoncie i adaptacji lokalu.

Dalsze (instytucjonalne) otoczenie przedsiębiorców było pomocne w uruchomieniu własnej firmy dla 39% badanych. Najczęściej wskazywano na pracowników urzędu pracy. Na wynik ten niewątpliwie miał wpływ fakt, iż zdecydowana większość badanych (80%) skorzystała z pomocy państwa w formie dofinansowania/ pożyczki skierowanej do osób niepełnosprawnych chcących założyć własną firmę za pośrednictwem powiatowych urzędów pracy.

Do najczęściej wskazywanych form pomocy ze strony otoczenia instytucjonalnego należały: szkolenie, przekazanie informacji oraz udzielenie pożyczki pieniężnej. Na brak jakiegokolwiek pomocy wskazywało 44% przedsiębiorców, pozostałe 17% osób nie miało potrzeby skorzystania z pomocy państwa. Nieco ponad połowa respondentów (53,7%) oczekuje dalszej, dodatkowej pomocy ze strony państwa/ władz lokalnych przy prowadzeniu własnej firmy, natomiast 46,3% badanych nie oczekuje wsparcia.

Zrealizowane badania pozwoliły na określenie cech charakteryzujących niepełnosprawnych przedsiębiorców. Do najczęściej wskazywanych należały:

- optymizm – 98,7%,
- niezależność – 98,7%,
- gotowość do ciężkiej pracy – 98,7%,
- brak strachu przed ryzykiem – 98,7%,
- umiejętność kierowania ludźmi – 98,7%,
- umiejętność współpracy z ludźmi – 98,7%.

5. Zakończenie

Zaprezentowany powyżej zestaw czynników zewnętrznych i wewnętrznych warunkujących rozwój przedsiębiorczości, z uwzględnieniem przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych, pozwala dostrzec, że:

- pomiędzy uwarunkowaniami wewnętrznymi i zewnętrznymi występuje ścisły związek,
- na rozwój przedsiębiorczości wpływa wiele czynników wzajemnie się przenikających,
- mogą one generować zarówno stymulatory, jak i bariery rozwoju przedsiębiorczości.

Z badań własnych wynika, że do czynników determinujących przedsiębiorczość osób niepełnosprawnych w znacznej mierze należą czynniki otoczenia zewnętrznego (zarówno dalszego, jak i bliższego). Istotne znaczenie mają także czynniki tkwiące w osobie podejmującej działania przedsiębiorcze. Rozwój przedsiębiorczości osób niepełnosprawnych wymaga zatem kreowania i wyzwalań cech osobowościowych i eliminowania istniejących barier rozwoju społeczno-gospodarczego. Szanse można upatrywać w działaniach podejmowanych przez rząd oraz liczne organizacje pozarządowe działające na rzecz osób niepełnosprawnych.

Literatura

- Baron R.A., *Psychological perspectives on entrepreneurship. Cognitive and social factors in entrepreneurs' success*, „Current Directions in Psychological Science” 2000, vol. 9 (1).
- Berger L.P., *Zaproszenie do socjologii*, WN PWN, Warszawa 2001.
- Bolton B., Thompson J., *Entrepreneurs, Talent, Temperament, Technique*, Elsevier Butterworth Heinemann, Norfolk 2005.
- Boylan A., Burchardt T., *Barriers to self-employment for disabled people*, raport to the Small Business Service, January 2003, URN 03/588, www.sbs.gov.uk/research/.
- Forlani D., Mullins J.W., *Perceived risks and choices in entrepreneurs' new ventures decisions*, „Journal of Business Venturing” 2000, no. 15.
- Garbat M., *Aktywność i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych – czynniki, bariery i uwarunkowania*, „Aktywizacja Zawodowa Osób Niepełnosprawnych” 2007, nr 2-3.
- Gaweł A., *Ekonomiczne determinanty przedsiębiorczości*, AE, Poznań 2007.
- Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, red. G. Dryżałowska, H. Żuraw, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2004.
- Jakość życia osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, red. Z. Pawlak, UMCS, Lublin 2006.
- Majewski T., *Praca zawodowa – ważny wyznacznik jakości życia osób niepełnosprawnych (polityka Unii Europejskiej wobec zatrudnienia osób niepełnosprawnych)*, [w:] *Jakość życia osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, red. Z. Pawlak, UMCS, Lublin 2006.
- Niepełnosprawni a praca*, red. L. Frąckiewicz, W. Koczur, AE, Katowice 2004.
- Otoczenie małych i średnich przedsiębiorstw*, t. 1, red. E. Kryńska, IPISS, Warszawa 2007.

- Paszkwicz M.A., Lasota A., *Człowiek niepełnosprawny a zatrudnienie: przegląd barier*, „Aktywizacja Zawodowa Osób Niepełnosprawnych” 2005, nr 4.
- Safin K., *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości – próba systematyzacji*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości – szanse i zagrożenia*, red. K. Jeremczuk, PWSZ w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2003.
- Safin K., *Zarządzanie małą firmą*, AE, Wrocław 2002.
- Strużycki M., *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem. Uwarunkowania europejskie*, Warszawa 2002.
- Sytuacja osób niepełnosprawnych w Polsce*, red. B. Balcerzak-Paradowska, IPiSS, Warszawa 2002.
- Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (DzU 1997, nr 123, poz. 776, z późn. zmian.).
- Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości – szanse i zagrożenia*, red. K. Jeremczuk, PWSZ w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2003.
- Stewart W.H., Watson W.E., Carland J.C., Carland J.W., *A proclivity for entrepreneurship: a comparison of entrepreneurs, small business owners and corporate managers*, „Journal of Business Venturing” 1999, no. 14(2).
- Wesołowska E., *Motywy podejmowania działalności przedsiębiorczej i uwarunkowania odnoszenia w niej sukcesów*, „Rynek Pracy” 2005, IX-X.
- Wesołowska E., *Psychologiczny portret prywatnego przedsiębiorcy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2003.

ENTREPRENEURSHIP CONDITIONALITY AND THE DISABLED PEOPLE. THEORY AND PRACTICE

Summary

This article includes a review of conditionality forming entrepreneurship managed by the disabled. Their character is that of factors of endo- and egzogenic nature. They include those supporting the enterprising process and its results, as well as those which inhibit this process.